

pregledni znanstveni članek
prejeto: 2003-10-08

UDK 930(497.4-14:450.361)"1950/1954"

POLOŽAJ IN VLOGA ZGODOVINOPISJA V NEKDANJI CONI B
SVOBODNEGA TRŽAŠKEGA OZEMLJA
Ob 50-letnici izida Istrskega zgodovinskega zbornika

SALVATOR ŽITKO

Pokrajinski muzej Koper, SI-6000 Koper, Kidričeva 19

IZVLEČEK

V prispevku avtor v kontekstu tedanjih političnih in družbenih razmer osvetljuje nastanek in delovanje Zgodovinskega društva Jugoslovanske cone Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) v letih 1950-1954 in izdajo I. letnika Istrskega zgodovinskega zbornika, ki predstavlja prvi povojni poskus znanstvene obdelave in kritične osvetlitve nekaterih ključnih poglavij istrske zgodovine.

Ključne besede: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Svobodno tržaško ozemlje, Istrski zgodovinski zbornik, 1950-1954, istrska zgodovina

LA POSIZIONE ED IL RUOLO DELLA STORIOGRAFIA
NELL'EX ZONA B DEL TERRITORIO LIBERO DI TRIESTE

In occasione del 50° anniversario della pubblicazione dell'Antologia storica istriana

SINTESI

L'autore del contributo, nel contesto delle condizioni politiche e sociali d'allora, illustra la formazione e l'attività dell'Associazione storica della zona jugoslava del TLT negli anni 1950-1954, nonché la pubblicazione della prima edizione della Raccolta di storia istriana, che rappresenta un primo tentativo, nel dopoguerra, di elaborazione scientifica e di illustrazione critica di alcuni capitoli chiave della storia istriana.

Parole chiave: Società storica del Litorale, Territorio Libero di Trieste, Istrski zgodovinski zbornik, 1950-1954, storia dell'Istria

UVOD

30. junija 1953 je Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO izdalo I. letnik Istrskega zgodovinskega zbornika, ki pa je bil hkrati tudi edina publikacija te vrste, saj se je z Londonskim memorandumom oktobra 1954 nekdanja cona B STO spojila z matično Slovenijo in je zgodovinopisje, ki spričo tedanjih razmer v obalnem pasu ni imelo ustreznih razmer za sistematično znanstveno-raziskovalno delo, postalo končno sestavni del slovenske zgodovinske stroke, s katero je po letu 1950 tudi nenehno iskalo stikov in možnosti sodelovanja.

Fašizem je v času med obema vojnama seveda povsem onemogočil oziroma zatrl vsak poskus strokovnega oziroma znanstvenega dela slovenskih ustanov, saj so bile slovenske šole, društva in ustanove ukinjeni, veliko izobražencev pa pregnanih. Trojezično učiteljske v Kopru je bilo ukinjeno že leta 1908 in premeščeno v Gorico, v Kopru je do leta 1923 deloval še italijanski oddelek. Med slovenskimi in hrvaškimi kulturnimi ustvarjalci s koprškega učiteljskega je najti vrsto pisateljev in publicistov, skladateljev in glasbenikov, pedagogov, likovnih umetnikov, šolnikov, gospodarstvenikov pa tudi zgodovinarjev: Franca Kosa, ki je v Kopru poučeval v letih 1888-1890, Julija Kleinmayra in Frana Barbalčića (Vilhar, 1976, 74).

Beneška tradicija in močan polet italijanskega nacionalizma sta po drugi strani v Kopru zlasti v drugi polovici 19. stoletja ustvarjala plodna tla za razvoj humanističnih ved, zlasti zgodovinopisja, pa tudi za nastanek in razvoj osrednjih kulturnih ustanov: mestne knjižnice, mestnega muzeja za zgodovino in umetnost in mestnega arhiva. Te ustanove so vse tja do leta 1951/52 še ohranile italijanski značaj pa tudi kadrovsko strukturo, zato so v teh letih postale predmet političnih pritiskov in poskusov nove ljudske oblasti, da postopno preidejo v roke novih slovenskih strokovnih kadrov in s tem novih usmeritev.

Že 10. julija 1949 je Komisija strokovnjakov Ministrstva za znanost in kulturo FNRJ za pregled zgodovinskih arhivov in bibliotek v coni B STO v sestavi dr. Frana Zwittera, Matka Rojčiča, dr. Vasilija Melika in Miroslava Branta, pripravila poročilo o stanju arhivov in knjižnic na območju Istrskega okrožja. Komisija je namreč v času od 18. – 29. junija 1949 pregledovala mestno knjižnico in arhiv v Kopru ter v Piranu. V pregled so vključili tudi konfiscirane oziroma od nekdanjih italijanskih oblasti opuščene knjižnice in arhive fran-

čiškanskega samostana sv. Ane in kapucinskega samostana sv. Marte v Kopru, benediktinskega samostana v Dajli in samostana sv. Onofrija na Krogu nad Sečovljami ter biblioteke in arhive s še neopredeljivim pravnim položajem.

V času okupacije, po izjavi prof. Benedetta Lonze, zadnjega italijanskega ravnatelja koprškega mestnega muzeja in knjižnice, Nemci iz knjižnice in arhiva niso odnesli ničesar, Italijani pa so junija 1944, glede na močan razmah narodnoosvobodilnega gibanja na tem območju in glede na negotovo usodo obalnih mest, odpeljali več kot polovico arhivalij oziroma celoten stari koprski arhiv in glavne serije novejšega arhiva od leta 1800 dalje. V arhivu koprškega Mestnega narodnega odbora so, po navedbah članov komisije strokovnjakov FNRJ, o tem obstajali dokumenti, najpomembnejši pa je bil seznam odnešenega materiala z inventarnimi številkami, ki ga je dala komisija kopirati in sodno overoviti.

Restitucija odnešenih arhivskih fondov bi, po mnenju komisije mestnemu arhivu v Kopru, za gotovo povrnila njegov nekdanji pomen, zato je bil med ključki oziroma sklepi komisije tudi ta, da bi bilo potrebno v doglednem času postaviti vprašanje restitucije navedenega arhiva pa tudi drugih arhivalij, knjig in umetniških predmetov (PMK, 1). Kar se tiče pravne plati, bi imelo Svobodno tržaško ozemlje (STO), ko bi se konstituiralo kot posebno politično telo po aneksu XIV. mirovne pogodbe z Italijo, pravico do restitucije odnešenega materiala, saj se je Italija v skladu s temi določbami obvezala, da bo STO predala arhive in dokumente upravnega pa tudi zgodovinskega značaja.

NASTANEK IN DELOVANJE ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA JUGOSLOVANSKE CONE STO V LETIH 1950/51

V takšnih okoliščinah je prišlo na pobudo Srečka Vilharja¹ 22. oktobra 1950 v prostorih slovenskega učiteljskega v Portorožu do sestanka iniciativnega odbora za ustanovitev Zgodovinskega društva v istrskem okrožju. Prisostvovali so: Marija Avsec, Ciril Čelhar, Josip Dolgan, Jurij Jan, Marija Likon, Peter Martinc, Vladimir Meula, Marija Nardin, Oskar Savarin, Roman Savnik in Srečko Vilhar, ki je tudi na kratko orisal pomen društva. Njegova naloga je bila predvsem:

- pregled in proučitev arhivov, ki so se nahajali na območju cone B STO;
- raziskave zgodovine obalnih mest;
- proučitev vloge samostanov;

1 Srečko Vilhar, politični in prosvetno – kulturni delavec, knjižničar in publicist (1907-1976). Po osvoboditvi je bil najprej upravnik partijske šole za Primorsko (1945-1946), organ. sekretar Mestnega komiteja KP za Trst (1947-48), odgovoren za idejno vzgojo pri CK PK STO (1948), v Kopru nato sekretar planske komisije za Istrsko okrožje (1948/50), referent za kulturo pri istem okrožju (1950/52), predsednik Okrajnega odbora Ljudske prosvete (1952/55), tudi predavatelj za zgodovino in filozofijo na slovenski gimnaziji v Kopru (1956/58) in naposled do upokojitve 1974 ravnatelj študijske knjižnice v Kopru. V tem obdobju je uredil zbornik Slovenci ob Jadranu (1952) in bil leta 1953 član uredniškega odbora Istrskega zgodovinskega zbornika (PSBL, 1986-1989, 226-227).

- proučitev vloge italijanskega iredentizma;
- poživitev študija narodnoosvobodilne vojne;
- pregled in zapis ledinskih imen;
- pregled del istrskih književnikov in dopolnitev poglavij o vlogi protestantizma pri Slovencih;
- pregled glagolskih spomenikov.

Pripravljali odbor za ustanovitev društva so sestavljali Jurij Jan, Vladimir Meula in Srečko Vilhar. Odbor naj bi med drugim pripravil tudi društvena pravila in stopil v stik z istrskimi Hrvati in Italijani v coni B STO.

Ustanovni občni zbor društva je potekal 12. novembra 1950 v dvorani gledališča Ristori v Kopru. Navzočih je bilo 20 članov in gostov. Med pobudniki oziroma člani pripravljalnega odbora je imel najvidnejšo vlogo Srečko Vilhar, vendar so bili v njem ob Slovencih tudi Hrvatje in Italijani, zato je bilo tudi predvideno, da bodo zgodovinsko društvo sestavljale slovenska, hrvaška in italijanska sekcija.

V svojem uvodnem nagovoru je Srečko Vilhar utemeljil potrebo po formiranju društva in poudaril, da istrski Slovenci in Hrvati v preteklosti niso imeli možnosti za obdelavo svoje zgodovine, kot npr. Italijani. "Toda tudi njihovo zgodovino", je naglasil Vilhar, "je polno praznin in neobdelanih poglavij, zlasti kar zadeva obdobje reformacije oziroma tistih slavnih italijanskih mož, ki so v tem obdobju sodelovali s Slovenci, kot npr. Peter Pavel Vergerij ml. in Janez Krstnik Gojna". Fašistična Italija naj bi po Vilharjevem mnenju zanemarila celo vrsto svojih slavnih mož, katerih dela niso vključili v svoje zgodovino, npr. izolskega pesnika Pasqualeja Besenghija (Vilhar je pogrešal predvsem obdelavo njegove udeležbe v grški osvobodilni vojni). Zgodovino, ki sta ga obdelala Bernardo Benussi in Pietro Kandler, po Vilharjevem mnenju ni bilo zanesljivo, Slovenci in Hrvati pa niso imeli dostopa do arhivov, zato je bilo to zgodovino še manj obdelano (PAK, 1).

Iz diskusije ostalih udeležencev je razvidno, da bi poznavanje zgodovine tukajšnjega območja pozitivno vplivalo na postopno rast kulturne zavesti pri ljudeh, pri tem pa bi moralo Zgodovinsko društvo ostati na določenem nivoju, da ne bi zdrknilo v diletantizem in šovinizem. Italijanska člana, dr. Ferri in Borisi, sta ugotavljala, da slovenske literature tega ozemlja primanjkuje, ravno tako zgodovinskih virov, zato naj bi se posluževali predvsem italijanskih virov in literature, vendar z določeno kritično distanco, Gentilini pa je predlagal, naj bi Zgodovinsko društvo poseglo v arhive in zaščitilo fondne, ki so bili zaenkrat še v posesti ljudske oblasti ali pa župnišč in privatnikov ter se je zato že marsikaj izgubilo.

Na ustanovnem občnem zboru so prebrali in sprejeli tudi društvena pravila, za predsednika je bil nato soglasno sprejet Srečko Vilhar, za odbornike pa Bruno Maraspin, Ciril Čelhar, Anka Došen, Giuseppe Borisi, Oskar Savarin in Borivoj Tadić. Uradni naziv društva se je glasil Zgodovinsko društvo Svobodnega tržaškega ozemlja, cona B.

Med sklepi ustanovnega občnega zbora je bil najpomembnejši ta, da naj bi se slovenska, hrvaška in italijanska sekcija čimprej sestale in pričele z delom po navodilih odbora, člani društva pa naj bi pripravljali članke, "ki bi na znanstveni podlagi osvetljevali zgodovino krajev Istrskega okrožja in bili v pomoč učiteljem na šolah in v pouk vsemu ljudstvu (PAK, 1)." Na prvem sestanku odbora naj bi sprejeli tudi sklepe o zaščiti zgodovinskih spomenikov, o vsakem obnavljanju zgradb pa bi morali najprej obvestiti Zgodovinsko društvo.

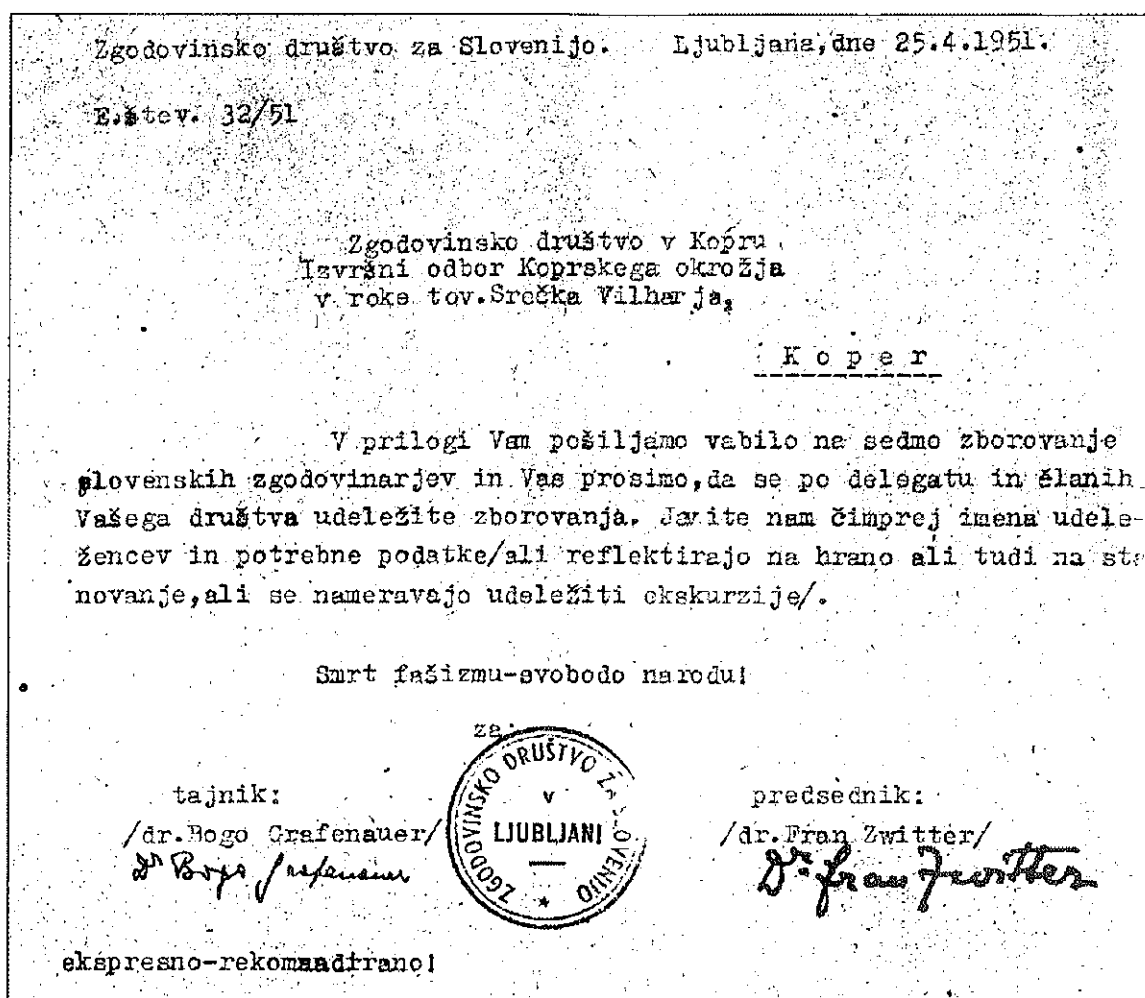
20. novembra 1950 je iniciativni odbor zaprosil upravno-politični odsek oddelka za notranje zadeve pri Okrožnem ljudskem odboru za uradno dovoljenje za pričetek delovanja društva. Med utemeljitvami za njegovo ustanovitev so zapisali, da je na prvem mestu nacionalno zatiranje Slovencev in Hrvatov, ki je v preteklosti onemogočalo znanstveno delovanje, na drugem mestu pa, da so bili italijanski zgodovinarji, ki so proučevali zgodovino Istre, prežeti z iredentističnim in šovinističnim duhom "ter so zaradi tega zgodovino Istre grobo potvarjali. "Prav zaradi tega", navajajo člani iniciativnega odbora, "bodo morali prav tovariši Italijani, člani ZD, kritično pregledati ter razčleniti vsa taka dela ter podati zgodovino Istre in še posebej jugoslovanske cone STO v docela novi luči". Med zadnjimi vrsticami navedene vloge je tudi obveza, da bo Zgodovinsko društvo vzdrževalo dobre stike s podobnimi društvi, zlasti v FLRJ, v duhu tedanjega časa pa so člani izrazili prepričanje, da bo njihovo delo s svoje strani "krepko doprineslo k dviganju znanosti in kulture na tem ozemlju ter hkrati h krepitvi ljudske oblasti ter uspešne rasti socializma" (PAK, 2).

Društvena pravila so nekoliko spremenila uradni naziv, ki je naveden v I. členu in se glasi: Zgodovinsko društvo za jugoslovansko cono STO, v II. členu pa so navedeni cilji društva:

- raziskovanje zgodovine slovenskega, italijanskega in hrvaškega naroda zlasti na območju jugoslovanske cone STO oziroma Istre;
- študij zgodovinske stroke;
- povezovanje zgodovinarjev iz vseh krajev jugoslovanske cone STO, podpora strokovnemu izobraževanju in znanstvenemu udejstvovanju svojih članov;
- zbiranje in ohranjanje zgodovinskih, arheoloških, umetnostnih, narodopisnih, muzejskih in drugih predmetov;
- povezovanje s sorodnimi društvi v anglo-ameriški coni STO, v inozemstvu, zlasti v Jugoslaviji in Italiji.

Pravila nadalje določajo pravice in dolžnosti članov, sestavo in volitve društvenih organov, društvena sredstva, zanimiv pa je XIII. člen, ki navaja, da odbor osnuje stalne inčasne odseke, npr. muzejski, arheološki odsek itd.

Že 2. decembra 1950 so tiskarni Jože Moškrič v Ljubljani predali osnutek žiga Zgodovinskega društva s

Sl. 1: Vabilo Srečku Vilharju na VII. zborovanje Zgodovinskega društva za Slovenijo, ki se je odvijalo v Ljubljani od 3.-5. maja 1951.

Fig. 1: An invitation to the 7th congress of the History Society of Slovenia that took place in Ljubljana from 3^d to 5th May, 1951.

podobo knjige sredi polja z napisom "Historia". Pečat so izdelali v tiskarni v začetku januarja 1951 in ga poslali podjetju Lipa v Kopru, društvo pa je lahko pričelo z uradnim delovanjem.

Iz zapisnika 1. seje odbora Zgodovinskega društva, ki je potekala kot vse naslednje v prostorih učiteljsča v Portorožu, je razvidno, da se je društvo zelo zavzelo lotilo dela. Predsednik društva Vilhar je pohitel z navezavo stikov z nekaterimi uglednimi slovenskimi zgodovinarji tistega časa, npr. z dr. Milkom Kosom, zavzemal pa se je tudi za to, da bi društvo prejelo zgodovinske knjige iz Slovenije in v okviru koprške mestne knjižnice uredilo poseben prostor za študij in raziskovalno delo (PAK, 3).

Izgleda, da so dokaj hitro nastopile tudi težave z italijansko sekcijo, čeprav je Vilhar priznal, da so nekateri italijanski izobraženci, kot npr. A. Petronio iz Pirana, B. Lonza, P. Babuder in D. Venturini iz Kopra,

izrazili pripravljenost, da sodelujejo v Zgodovinskem društvu, problem pa naj bi bil predvsem v nepoznavanju slovenskega jezika. Zaradi tega je bil podan predlog, da bi društvo italijanski sekciji priskrbelo zgodovinsko literaturo v italijanščini in nemščini.

Tudi hrvaška sekcija takrat očitno še ni zaživela, zato je njen zastopnik Borivoj Tadić iz Buj Vilharju zagotovil, da bodo člani sekcije pričeli z delom.

Na 1. seji Odbora naj bi, kot razberemo iz zapisnika, tudi nekoliko popravili in dopolnili statutarna določila in imenovali vodje posameznih sekcij: slovensko naj bi vodil Oskar Savarin, italijansko Giuseppe Borisi in hrvaško Anka Došen, za finančnega referenta pa je bil imenovan Ciril Čelhar.

Ob koncu januarja 1951 je Anka Došen predsedniku Vilharju poslala poročilo o delovanju hrvaške sekcije, ki so jo očitno pestile številne težave, med drugim tudi zaradi maloštevilnosti njenih članov.

1. februarja 1951 je oddelek za notranje zadeve pri Istrskem okrožnem ljudskem odboru Zgodovinskemu društvu končno odobril društvena pravila z odločbo št. 449/1-51 in ga pooblastil, da prek svojih sekcij razvija vsestransko delovanje v okviru predloženega programa. Sekcije so svojo ustanovitev in pričetek delovanja morale seveda prijaviti Okrajnemu poverjeništvu za notranje zadeve (PAK, 4).

Informacije o delovanju Zgodovinskega društva so prihajale tudi v Slovenijo. Tako je že 2. decembra 1950 poverjenik za prosveto IOLO Koper Danilo Ribarič poročal pomočniku Ministrstva za znanost in kulturo LRS v Ljubljani dr. Josipu Košarju o kulturno-prosvetnem delu na območju cone B STO. Med drugim je spregovoril o ustanovitvi in delovanju Zgodovinskega društva in navedel, da se je le-to povežalo doslej le s Trstom ne pa še s sorodnimi društvi na območju FLRJ. Zgodovinsko društvo se je, kot v nadaljevanju navaja, usmerilo v raziskavo gregoritskega samostana v Kopru, kjer je do leta 1806 deloval red frančiškanov tretjerednikov, nima pa strokovnjaka, ki naj bi usmerjal nadaljnja raziskovanja. V samostanu naj bi bile, kljub temu da so ga priključili ogromnemu kaznilniškemu kompleksu že pod Avstrijo, še ohranjene glagolske knjige oziroma spomeniki. Ravno tako, navaja Ribarič, naj bi čakal na pregled kapitelski arhiv v Kopru, vendar do pričakovanega obiska dr. Milka Kosa ni prišlo. Ob koncu poročila še navaja, da se je v Kopru mudilo na obisku kakšnih 30 študentov – zgodovinarjev iz Ljubljane, ki jih je vodil dr. Stare. Namesto, da bi si študentje ogledali mestni arhiv in knjižnico v Piranu, so se porazgubili po trgovinah, bolj ploden je bil le zadnji dan, ko so si v večjem številu ogledali zgodovinske spomenike v Kopru. "Na take izlete bi morali iz LRS", zaključuje Ribarič, "pošiljati skupine, ki ne bi šteje več kakor 10 članov" (PAK, 5).

Kot je razvidno iz nekega drugega poročila z dne 21. novembra 1950, je slovenska sekcija Zgodovinskega društva že 18. novembra opravila ogled gregoritskega samostana v prisotnosti dr. Romana Savnika (vodja zbirnega centra knjižnic v Portorožu), ki je glede na pomembnost tega objekta predlagal, da bi se "navedeno ozemlje evetuelno proglasilo za zgodovinsko kulturno ozemlje Slovencev v Kopru ter da se samostan, ki je ohranjen, zaščiti in morda tudi za silo obnovi. V tem samostanu bi lahko priredili razstavo slovanske kulture tega ozemlja v preteklosti" (PAK, 6).

Člani slovenske sekcije so bili hkrati mišljenja, da je območje samostana neprimerno za graditev manjših stanovanjskih objektov, saj bi ga bilo potrebno temeljito raziskati, sam teren pa naj bi bil zelo pripraven za gradnjo velikih objektov. To se je žal v kasnejših letih tudi uresničilo, ko je na tem območju ob novi stanovanjski četrti na Belvederju zrasel masiven in visok Tomosov blok.

S posebnim dopisom je Srečko Vilhar 22. februarja 1951 o delovanju društva obvestil Zgodovinsko društvo

Slovenije s sedežem v Ljubljani. Ob orisu smernic bodočega delovanja je zlasti poudaril, da bi zgodovinarji jugoslovanske cone B nujno potrebovali kratek in objektivni opis lokalne zgodovine in zaščito zgodovinske dokumentacije. Zato je zaprosil, da bi občasno na območje cone B prišel kakšen zgodovinar in spregovoril o metodah zgodovinskega raziskovanja, kakor tudi, da bi Zgodovinsko društvo Slovenije posredovalo pri nabavi strokovne literature (PAK, 7).

O pripravi zgodovinskega zbornika, ki naj bi ga izdalo Zgodovinsko društvo cone B STO, je v dopisu Srečka Vilharja dr. Francetu Steletu (7. junija 1951) in nekoliko kasneje še Milku Matičetu, prvokrat govora. Kot strokovnjaka naj bi pri njem sodelovala s svojima prispevkoma s področja umetnostne zgodovine oziroma etnologije. Oba tudi obvešča, da so se člani društva resno lotili dela in da že pripravljajo prispevke iz splošne in politične zgodovine, zadnji rok za oddajo rokopisov pa naj bi bil 1. oktober 1951 (PAK, 8).

Sredi poletja 1951 se je Vilhar z nekoliko daljšim dopisom ponovno obrnil na dr. Milka Kosa in ga zaprosil, da bi članom društva pomagal z nekaterimi pojasnili pri sestavljanju učbenika za lokalno zgodovino. Pri tem uglednega slovenskega zgodovinarja med drugim sprašuje: "Ali lahko zaupamo listini iz leta 1202 v Kandlerjevem prepisu? Ali je zgolj naključje, da nima niti ena knjižnica v jugoslovanski coni STO znane Romaninove zgodovine Benetk, ki prva osvetljuje to listino?" In potem še dodaja: "Tu na Koprskem se za pomoč obračamo na domače zgodovinarje (Gravisi, Venturini, Petronio), toda glede zgodovine Slovencev izvemo od njih bore malo. Z nabiranjem gradiva se nam precej mudi, ker sestavljamo za šole Kratko zgodovino Istre" (PAK, 9).

Občni zbor društva za leto 1951 je bil predviden 23. decembra, nanj so povabili tudi predstavnika Odseka za znanost in umetnost Slovenske prosvetne zveze v Trstu, posebej pa sta bila nanj povabljeni prof. Domenico Venturini in Valerij Jakomin iz Kopra. S posebno prošnjo se je Vilhar obrnil tudi na dr. Frana Zwittera, tedanjega predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo, da bi na občni zbor prišla posebna delegacija iz Slovenije in bi se s tem okrepili stiki med obema društvoma. Pravzaprav je do prvih stikov prišlo že spomladi leta 1951, ko se je dr. Fran Zwitter obrnil na Zgodovinsko društvo v Kopru s prošnjo, da se njegov zastopnik udeleži VII. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, ki je potekalo v Ljubljani od 3.-5. maja 1951. Kot delegat je v diskusiji ob dr. Franu Zwitteru, Bogu Grafenauerju, Jožetu Kastelicu, Bogu Teplyju, Milku Kosu, Franju Bašu, Stanetu Gabrovcu in Metodu Mikužu nastopil tudi Srečko Vilhar. Njegovo prisotnost je pisec članka Po VII. zborovanju slovenskih zgodovinarjev, Franjo Baš, še posebej podčrtal.

Občnega zbora Zgodovinskega društva Koper, ki je potekal 23. decembra 1951, se je udeležilo 48 članov in delegatov iz Ljubljane in Trsta. Zgodovinsko društvo za Slovenijo sta zastopala dr. Franjo Baš in Primož Heinz.

V razpravi na poročilo predsednika društva Srečka Vilharja je Franjo Baš opozoril, da bi moralo biti Zgodovinsko društvo v Kopru pobudnik za delovanje arhiva, knjižnice in muzeja ter si prizadevati za nabavo manjkajoče literature. Opozoril je zlasti na vlogo muzeja, ki hrani največ zgodovinskih dokumentov ter med drugimi omenil Čentursko zakladno najdbo. Dr. Aleksander Jeločnik naj bi jo po njegovih zagotovilih identificiral,² nato naj bi celotno najdbo vrnil v Koper, to pa je bilo po njegovem znamenje že utečenega sodelovanja s Slovenijo. V nadaljevanju razprave se je zavzel tudi za varstvo zgodovinskih spomenikov, kar naj bi bila med drugimi tudi naloga Zgodovinskega društva, saj naj bi bila Istra z njimi zelo bogata. Giuseppe Borisi, vodja italijanske sekcije, je svetoval, da bi se v Kopru pričela arheološka izkopavanja, saj se je v mestu v njegovem dolgem zgodovinskem razvoju gotovo ohranilo mnogo materialnih virov, ki še niso bili odkriti in proučeni. Ob teh ugotovitvah se je dokaj hitro izpostavilo vprašanje finančnih virov in prepotrebnih kadrov, zlasti arheologov in konservatorjev, ki jih v takratni coni B ni bilo.

Za predsednika novega društvenega odbora je bil predlagan Giuseppe Borisi, ki pa je funkcijo zaradi slabega zdravstvenega stanja odklonil, zagotovil pa je še nadaljnje sodelovanje v društvu. Očitno je k njegovi odklonitvi odilne funkcije pripomoglo tudi premajhno zaupanje za nekaj samega vodstva, saj je 3. točka dnevnega reda, v kateri naj bi Borisi spregovoril o "nekaterih nujnih nalogah" odpadla, ker je Vilhar kot predsednik že izpostavil celotno problematiko in naloge društva v svojem poročilu (PAK, 10).

Ob koncu občnega zbora so udeleženci sprejeli še resolucijo, v kateri so med drugimi naglasili, da si mora društvo prizadevati za doseg naslednjih ciljev:

- pridobitev potrebnih finančnih sredstev za arheološka raziskovanja v Istrskem okrožju;
- izpopolnitev študijske knjižnice v Kopru, ki je velikega pomena za razvoj kulture in prosvete tukajšnjega območja;
- zbiranje gradiva iz obdobja narodnoosvobodilnega boja, varstvo spomenikov iz tega obdobja s pripravo ustrezne fotodokumentacije in oznak spominskih obeležij;
- ureditev in izpolnitev koprškega muzeja;
- povezava s sorodnimi društvi in ustanovami v sosednjih deželah.

Zadnja, t.j. 7. točka resolucije je še določala, da se bo "Zgodovinsko društvo tudi v bodoče držalo načela, da lahko le vztrajno ter požrtvovalno delo vseh članov rodi obilne sadove. To društvo bo tudi v bodoče združevalo v svoji sredi zgodovinarje in prijatelje zgodovinske znanosti vseh treh narodnosti, krepilo bratstvo Italijanov, Slovencev in Hrvatov na tem ozemlju ter tudi na ta način doprinašalo svoje deleže k splošnemu napredku tukajšnjega ozemlja" (PAK, 11).

Iz Vilharjevega obsežnega poročila o delovanju društva v letu 1951 pravzaprav razberemo, da se je kot predsednik zavedal težavnosti in številnih problemov, ki so spremljali in ovirali društveno dejavnost. Z doseženimi uspehi ni pretiraval, čeprav je ugotavljal, da vendarle predstavljajo nekakšen temelj za bodoče delo. Ravno tako se mu je zdelo delitev na 3 narodnostne skupine tudi v bodoče ustrezna, organizacijska struktura pa je obenem omogočala medsebojno povezavo in enotno vodenje.

V prvem letu svojega delovanja je imel društveni odbor le štiri seje, ki so potekale v Portorožu. Na vseh sejah so člani odbora obravnavali vprašanja o dejavnosti sekcij, sedežu društva, zbiranju strokovne literature in vrsto drugih odprtih vprašanj. Odbor je društvu pridobil stalen sedež v nekdanjih prostorih mestne knjižnice v koprskem muzeju.³

V nadaljevanju je Vilhar spregovoril o nekaterih kadrovske spremembah v društvenem odboru zaradi odhoda nekaterih članov (npr. Anka Došen, Ciril Čelhar, Bruno Maraspin). Več pozornosti je posvetil predvsem slovenski sekciji, ki je bila najbolj aktivna. To se je med drugim kazalo tudi v številnih predavanjih, ki so jih pripravili nekateri člani: dr. Roman Savnik je predaval o razvoju solinarstva v Istrskem okrožju, prof. Vladimir Meula je spregovoril o političnih nazorih Bernarda Benussija, Srečko Vilhar o Tommasinijevem orisu Istre, dr. Miklavčič pa o metodah zgodovinskega raziskovanja in o kapiteljskem arhivu v Kopru. Poleg navedenih predavanj se je v slovenski sekciji zvrstilo še kakih 25 krajših referatov, v katerih so člani predstavili in orisali pomembnejše dogodke in osebnosti iz zgodovine Istre, obravnavali npr., kaj je o Istri napisal tržaški zgodovinar Pietro Kandler, v čem je pomen Naldinijevega Krajepisa koprške škofije, obravnavali so vprašanje etničnega sestava istrskega meščanstva, vprašanje paolanov, fevdalnih dajatev itd.

Po navodilih slovenske sekcije so pričeli nekateri učitelji na podeželju zbirati narodno blago in arheološke predmete ter o svojem delu obveščali društvo. Zbralo se je veliko dragocenega gradiva, saj so tudi mnogi domačini društvu poklonili številne starine in primerke lokalnega tiska novejših dobe. O vseh teh najdbah in predmetih je bilo priobčenih tudi mnogo člankov in razprav, nekatere tudi v osrednjih slovenskih glasilih (Slovenski geografski vestnik, Zdravstveni vestnik itd.).

2 Podrobneje o tej problematiki v delu Aleksandra Jeločnika (1973); avtor se v predgovoru zahvaljuje občini Koper, ki je leta 1950 predala Narodnemu muzeju v čuvanje in obdelavo glavno Čentursko najdbo iz leta 1944.

3 Selitev knjižničnega fonda se je iz palače Belgramoni – Tacco, kjer je bil sicer sedež takratnega mestnega muzeja za zgodovino in umetnost, začela v novo slovensko mesno knjižnico v palači Brutti pod vodstvom ravnateljja Miroslava Pahorja 13. maja 1951 in je potekala vse do poletja 1952 (Pahor, 1979, 71).

Comitato Popolare Cittadino CAPODISTRIA		Mestni ljudski odbor KOPER	
SEZIONE ODSEK N.º <u>2114-1/51</u> EL		Capodistria, Koper, <u>18. XII. 1951</u>	
Oggetto Predmet		Alla Società storiografica del T.L.T. Zona Jugoslava - Capodistria	
Priloge: Allegati:			
<p>In riferimento alla V/s dd. 13. dicembre. 1951 Vi comunichiamo che si accetta la richiesta e vengono assegnati i locali presso il Museo entro il gennaio 1952, cioè non appena sgomberata la Biblioteca.</p>			
M.F.		L.P.	
<p>Il Segretario: Crollini Elia) <i>Volucchi Olive</i></p>			

Sl. 2: Dopis Mestnega ljudskega odbora Koper iz decembra 1951 o dodelitvi prostorov tedanjega Mestnega muzeja v Kopru za delovanje Zgodovinskega društva cone B STO.

Fig. 2: A letter written by the City People Board of Koper in December, 1951, concerning the assignment of the premises of the City Museum of Koper to the History Society of Zone B of the Free Territory of Trieste.

Srečko Vilhar se je v svojem poročilu posvetil tudi arheološkemu raziskovanju in se ponovno dotaknil Čenturske zakladne najdbe. Pri tem je navedel stališče Zgodovinskega društva, da naj najdba ostane v Ljubljani toliko časa, dokler se ne obnovi koprski muzej, prepričan pa je bil, da se bo najdba vsekakor iz Ljubljane vrnila v Koper. Ovrget je tudi razne špekulacije v zvezi s tem in zapisal: "Neresni ljudje in nekateri naši sovražniki so hoteli to zadevo izkoristiti za svoje podle politične špekulacije. Naša ljudska oblast skrbi, da se iz tukajšnje dežele ne odnašajo zgodovinski in umetniški spomeniki in sploh vse, kar je važno za znanost in kulturo".

Kot največji uspeh slovenske sekcije pa je Vilhar videl v velikem zanimanju, ki ga je le-ta vzbudila pri dijakih za lokalno zgodovino in arheologijo.

Nato je spregovoril o hrvaški sekciji, kot najbolj problematično pa je označil italijansko sekcijo, čeprav je istočasno ugotavljal, da zaradi starosti in bolezni mnogi sicer zelo izobraženi člani niso mogli pokazati dovolj aktivnosti (npr. prof. Pio Babuder). Precejšen

odmev je imelo predavanje Giuseppa Borisija o koprskem protestantskem škofu Petru Pavlu Vergeriju ml., ravno tako se je pohvalno izrazil o intervencijah članov italijanske sekcije za zaščito zgodovinskih spomenikov in o njihovi pobudi, da se formira odbor za postavitev Vergerijevega spomenika v Kopru in o izdaji poštne znamke z Vergerijevo podobo ob tednu italijanske kulture.⁴

Končno je v svojem zaključnem poročilu Srečko Vilhar spregovoril tudi o zgodovinskem zborniku in pojasnil, zakaj v letu 1951 še ni izšel. Hkrati je spregovoril tudi o njegovi vsebinski zasnovi; v zborniku naj bi objavili nekatera dela Michela Facchinettija, Giacomina Filippa Tommasinija, Paola Naldinija in nekaterih drugih istrskih zgodovinarjev. Predvidenih je bilo kakšnih 10 prispevkov, ki bi bili objavljeni v slovenskem, italijanskem in hrvaškem jeziku. Svoje poročilo pa je zaključil z naslednjimi mislimi: "Za uspešno rast našega društva je zlasti važno še naslednje: vsi člani društva naj se dosledno bore za čim boljše medsebojne odnose.

4 Že 17. septembra 1951 je Svet za prosveto in kulturo v Kopru osnoval odbor za postavitev spomenika Petru Pavlu Vergeriju ml., kar je zlasti v italijanskih krogih v Kopru, pa tudi onstran meje, izzvalo vrsto polemik. Odbor je bil sestavljen iz 15 članov, za častnega člana je bil imenovan prof. Domenico Venturini.

Vprašanje narodnosti ne sme biti v nobenem primeru kamen spotike. V sedanjem položaju moramo polagati prav posebno važnost za italijansko sekcijo, ji nuditi vso potrebno pomoč ter jo kar najbolj dvigati. Odstranjevati moramo vse ovire, ki bi se taki krepitvi zoperstavljale. To pa bomo najlažje dosegli, če bomo med seboj v resnici tovariško sodelovali. Tako društvo kot je naše, je za Istro nekaj popolnoma novega in nam odpira vse lepše poti kakor zgodovinska društva starega tipa. Prišli bodo časi, ko med narodi ne bo več zastraženih meja in h taki srečni bodočnosti naj doprinaša tudi naše ZD" (PAK, 12).

DELOVANJE DRUŠTVA V LETU 1952

Aktivno delovanje slovenske sekcije društva se je nadaljevalo tudi v letu 1952, a so se hkrati zaznali tudi vedno hujši antagonizmi med ljudsko oblastjo oziroma posameznimi organi in društvi ter italijanskim izobraženstvom. Tako je načelnik Sveta za prosveto in kulturo IOLO Koper Danilo Ribarič ob koncu januarja 1952 v dopisu Levu Modicu, načelniku Sveta za prosveto in kulturo LRS, ob vprašanju priprave učbenika za lokalno zgodovino za srednje šole brez zadržkov zapisal, da je italijansko lokalno zgodovino "na liniji iredentizma", v slovenščini in hrvaščini pa ni o Istri skoraj ničesar napisanega. Svet se je nato odločil, da člani slovenske sekcije Zgodovinskega društva pripravijo kratek pregled zgodovine Istre v dveh delih: prvi naj bi obsegal obdobje do leta 1848, drugi pa obdobje od 1848-1945. Ta kratek pregled naj bi bil namenjen predvsem učiteljem in profesorjem srednjih šol, tako slovenskih, hrvaških kot italijanskih (PAK, 13).

V pregretem političnem ozračju, ki so mu botrovala nacionalna in politična nasprotja, se je takrat v Kopru začel "politični proces proti špijonski skupini", v katerega so bili vpleteni tudi profesorji na italijanskem liceju Carlo Combi. Med temi je bil tudi Benedetto Lonza, zadnji italijanski ravnatelj mestnega muzeja in knjižnice, ki je 15. februarja 1952 pobegnil v Italijo in se ni več vrnil v takratno cono B STO. Ker Lonze ni bilo nazaj, so s pooblastilom Mestnega ljudskega odbora Koper vdrli v knjižnične prostore, ki so se še vedno nahajali v muzejski stavbi, in izpeljali seštev knjižničnega fonda do konca (Markovič, 2001, 19).

Lev Modic je koprskemu društvu ob vprašanju priprave ustreznega učbenika za lokalno zgodovino svetoval, da skliče konferenco zgodovinarjev. Iz Slovenije naj bi ji prisostvovala dr. Fran Zwitter, kot predsednik, in dr. Bogo Grafenauer, kot tajnik takratnega Zgodovinskega društva Slovenije, iz Pulja pa naj bi se je udeležil še prof. Branko Marušič. Koprsko Zgodovinsko društvo naj bi na konferenci zastopali trije lokalni zgodovinarji. Do konference naj bi prišlo 29. marca 1952, vendar sta Zwitter in Grafenauer zaradi nujne zadržanosti predlagala, da se preloži vsaj za teden dni.

Srečko Vilhar je obenem že tudi pripravil osnutek kratekega pregleda istrske zgodovine in ga obema poslal v oceno (PAK, 14).

Konferenca se je v Kopru odvijala šele 12. aprila 1952, udeležili pa so se je dr. Fran Zwitter in dr. Bogo Grafenauer, kot zastopnika Ljubljanske univerze, prof. Branko Marušič iz arheološkega muzeja v Pulju, prof. Vladimir Mevja, inšpektor za italijanske srednje šole OLO Koper, prof. Miroslav Pahor, ravnatelj študijske knjižnice v Kopru, dr. Stanko Peterin, pravnik iz Kopra, in Srečko Vilhar, predsednik Zgodovinskega društva.

Po njegovem kratkem uvodnem nagovoru so se udeleženci sporazumeli za naslednji dnevni red:

1. Namen priprave kratke zgodovine Istre in njen teritorialni obseg.
2. Periodizacija.
3. Metoda sestavljanja in pisanja knjige.
4. Razno.

V razpravi je dr. Bogo Grafenauer naglasil, da naj knjiga izide le pod pogojem, da bo na ustreznem znanstvenem nivoju, saj lahko pride tudi v roke političnim nasprotnikom, namenjena pa naj bi bila predvsem širokemu krogu izobražencev in političnih aktivistov.

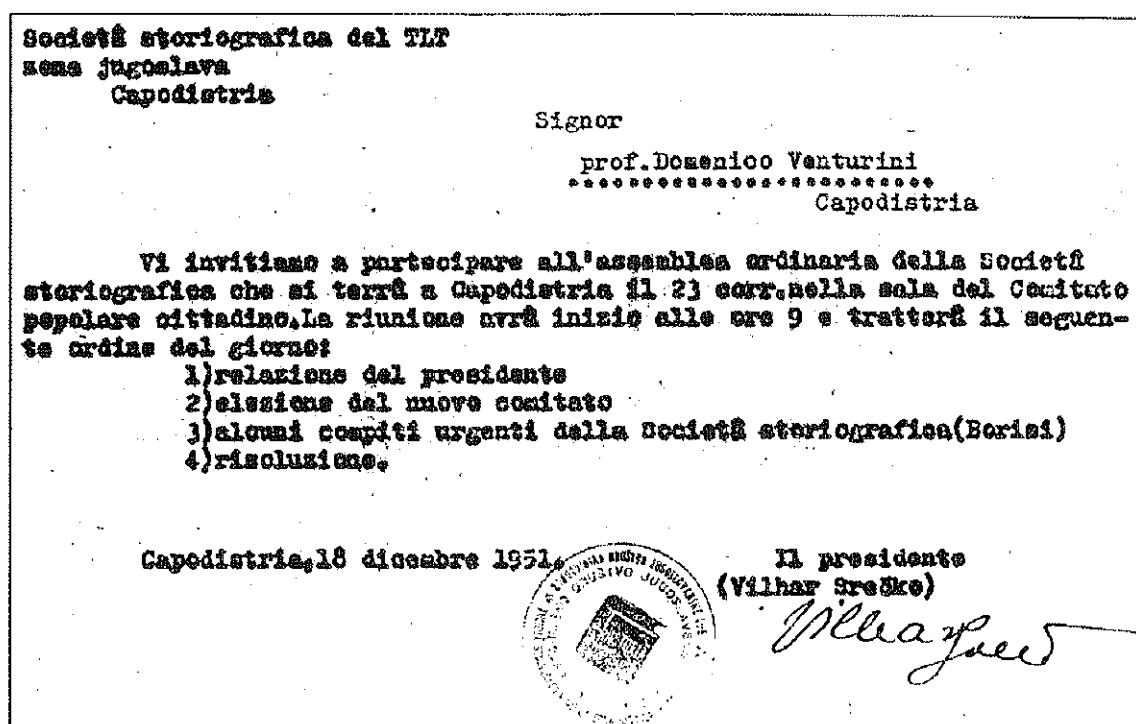
Dr. Fran Zwitter je svetoval, naj bo knjiga namenjena slovenski in hrvaški Istri ter Trstu, zato je zanj predlagal naslov: *Kratka zgodovina Istre in Trsta*, obravnavala pa naj bi Istro brez Liburnije, pri tem ozemlju pa morda le obdobje nacionalnega preporoda.

Prof. Branko Marušič je zbrane zgodovinarje obvestil, da je Zgodovinsko društvo za Istro v Pulju ravno tako sklenilo, da se na območju hrvaške Istre v srednje šole uvede pouk lokalne zgodovine; v zvezi s tem sklepom se je društvo že obrnilo na Svet za prosveto in kulturo vlade LRH.

V nadaljnji razpravi, ki je bila namenjena predvsem vsebinski zasnovi, je dr. Fran Zwitter naglasil, da knjiga ne sme prikazovati zgolj politično-kulturnega razvoja Istre, saj bi s tem zapostavljali slovanski živelj. Vanjo bi bilo torej potrebno vključiti gospodarski razvoj, zlasti agrarne panoge. Pri tem je omenil, da je prof. Branko Marušič že precej podrobno obdelal kolonat in bi se to gradivo lahko s pridom uporabilo tudi v omenjeni knjigi.

Dr. Bogo Grafenauer je bil do teze, ki jih je pripravil Srečko Vilhar dokaj kritičen, čeprav je upošteval, da so bile napisane kot navodilo učiteljem in profesorjem srednjih šol pri podajanju lokalne zgodovine. Svetoval je, da bi celotno zgodovino Istre razdelili na posamezna obdobja po družbeno-ekonomskih sistemih, izpostavili pa nanj bi predvsem agrarno problematiko, ki pa na žalost še ni bila dovolj raziskana.

Na nasvet dr. Zwitterja naj bi periodizacijo sestavili Vilhar, Pahor in Marušič, pisanje knjige pa naj bi prevzel le Vilhar ob Marušičevi pomoči. Knjigo naj bi nato temeljito pregledala Zwitter in Grafenauer, izšla pa naj bi septembra 1952.

Sl. 3: Vabilo Zgodovinskega društva cone B STO prof. Domenicu Venturiniju na občini zbor društva, ki se je odvijal 23. decembra 1951 v Kopru.

Fig. 3: An invitation of the History Society of Zone B of the Free Territory of Trieste to Prof. Domenico Venturini to the assembly that took place in Koper on 23rd December, 1951.

Vilhar je sicer v svojih diskusijah naglašal, da se publiciranje knjige ne bi smelo zavleči, kot dokaj težko pa se mu je po vsebinski plati zdelo vprašanje prikaza italijanske kulture na istrskem ozemlju, kot zelo pomembno pa poglavje Doba beneške okupacije, saj naj bi v Istri Benečani zapustili zelo globoke sledove (PAK, 15).

Na konferenci je Vilhar izpostavil tudi vprašanje postavitve Vergerijevega spomenika v Kopru in zgodovinsko-kulturne razstave, ki sta dejansko zelo zaposlovala društvo že v spomladanskem delu leta 1952.

Konferenca je zelo vzpodbudno vplivala na koprsko društvo in pisce knjige, saj je Srečko Vilhar že 7. junija 1952 dr. Frana Zwittera obvestil, da mu pošilja periodizacijo. Prvi del knjige naj bi že dokončal Branko Marušič, drugega Miroslav Pahor, tretjega pa Srečko Vilhar sam. Obenem je omenil, da jim je bila pri pisanju v veliko oporo knjiga Oko Trsta (Novak, Zwitter, 1945), v poglavju o italijanskem iredentizmu pa novoodkrite listine in dokumenti.

Vsa ta prizadevanja pa očitno niso obrodila sadov, saj nikjer ne zasledimo, da bi septembra 1952 ali kdajkoli kasneje izšla Kratka zgodovina Istre in Trsta, o razlogih za neuspeh teh prizadevanj pa dokumenti molčijo.

Spomladi leta 1952 se je Zgodovinsko društvo, kot smo že omenili, veliko ukvarjalo tudi z odkritjem Ver-

gerijevega spomenika v Kopru. Do odkritja naj bi po prvotnih načrtih prišlo konec aprila ali v začetku maja 1952. Odbor za postavitve spomenika je razpisal natečaj in med predloženimi osnutki izbral delo domačega kiparja Oresteja Dequela. Toda zataknilo se je, kot je razvidno iz dopisa dr. Mirku Ruplu, ravnatelju Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, pri podatkih, ki naj bi osvetlili lik Petra Pavla Vergerija ml. Tajnik koprškega Sveta za prosveto in kulturo Danilo Ribarič je dr. Ruplu potožil, da v koprski študijski knjižnici nimajo nobenega Vergerijevega dela, tisti pa, ki pišejo o Vergeriju, kot npr. Gian Rinaldo Carli, navajajo le tu in tam kakšne kratke citate iz njegovih del (PAK, 16).

10. marca 1952 je sledil daljši dopis Danila Ribariča ministru Borisu Zihnerlu. Ribarič je ministra obvestil, da se je po uspešnem pričetku "pri italijanskih tovariših v zadnjem času pojavila tendenca podcenjevanja Vergerijeve dejavnosti, ker so se posluževali predvsem Carlijevega dela Notizie intorno a P. P. Vergerio, vescovo di Capodistria (1744)". "Široka diskusija", nadaljuje Ribarič, "je sicer omogočila ureditev zadeve, vendar sama pomoč dr. Mirka Rupla, na katerega so se obrnili v Kopru, ne bo zadoščala. Z gotovostjo lahko računamo, poudarja Ribarič, "da bo ob priliki odkritja Vergerijevega spomenika v Kopru (v prvi polovici maja) prišlo do silovitih napadov s strani italijanske reakcije v Trstu ter Italiji." (PAK, 17).

Sl. 4: Koprski kipar Oreste Dequel pri modeliranju doprsnega kipa koprskega škofa P. P. Vergerija ml., 1952.

Fig. 4: The sculptor Oreste Dequel from Koper modelling a bust of the Bishop of Koper, P. P. Vergerio the Younger, 1952.

V dopisu Srečka Vilharja dr. Mirku Ruplu z dne 23. maja 1952, ki v glavnem govori o najdenih glagolskih listinah iz obdobja 1720-1730 in zapuščini Hijacinta Repiča,⁵ je ob koncu tudi pripis, ki dr. Rupla obvešča,

da je odkritje Vergerijevega spomenika preneseno na jesen leta 1952 (PAK, 18).

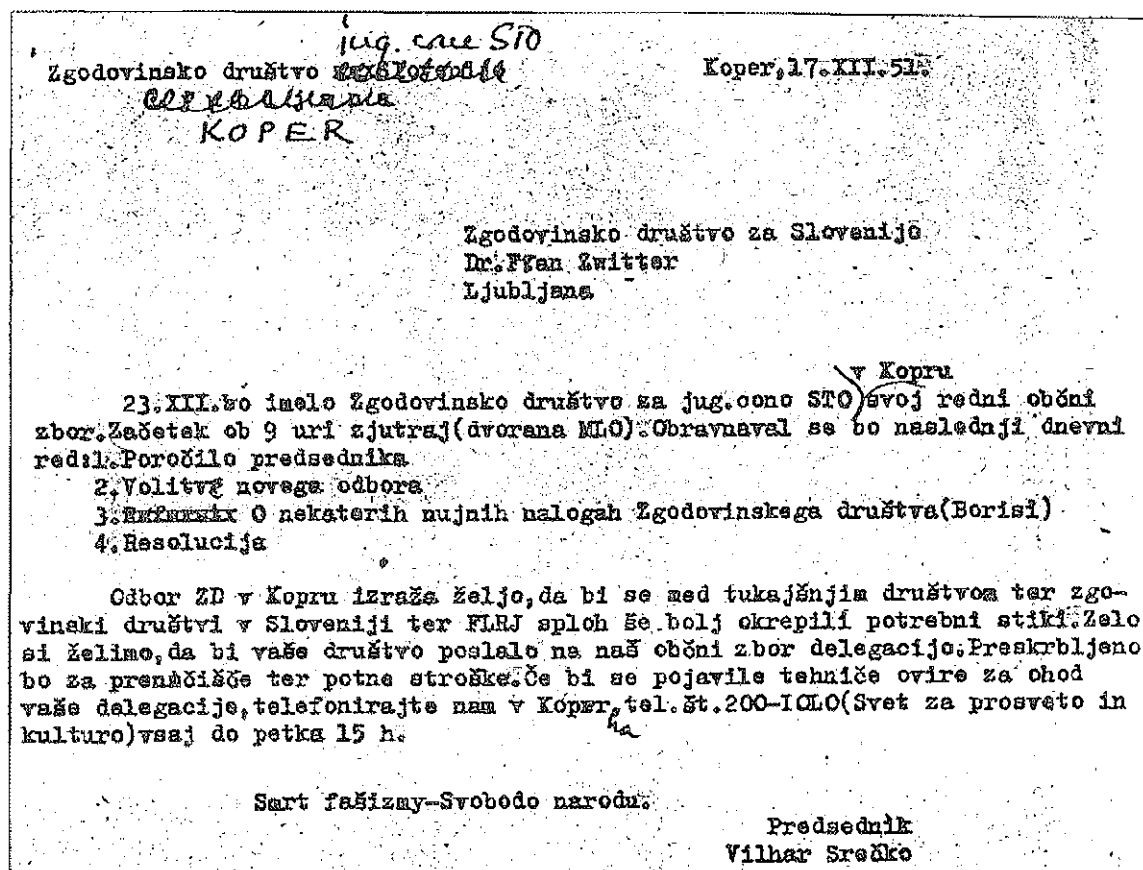
Nezainteresiranost in obotavljanje dr. Mirka Rupla glede Vergerija in odkritja njegovega spomenika, sta precej razburila vodilne člane Zgodovinskega društva in Sveta za prosveto in kulturo v Kopru, v prvi vrsti Srečka Vilharja in Danila Ribariča. V dopisu ministru Borisu Zihlerlu z dne 1. aprila 1952, v katerem ga obveščata o pripravi velike kulturno-zgodovinske razstave v Kopru, sta neposredno zapisala: "Od tov. dr. Rupla nismo prejeli zaželenih podatkov o Vergeriju. Iznenadilo nas je, da je tov. dr. Rupel pokazal tako malo zanimanja za akcijo, ki jo vodimo v Kopru za postavitve spomenika Vergeriju!" (PAK, 19).

To vprašanje je, kot smo že navedli, Vilhar sprožil tudi na ožji konferenci zgodovinarjev v Kopru 12. aprila 1952 in podčrtal. "Pri prikazovanju Vergerijeve osebnosti smo naleteli na težave. Od tov. dr. Rupla nismo prejeli, kar smo pričakovali". Dr. Fran Zwitter je skušal kritiko nekoliko omiliti in odgovoril, da je bila Ljubljana najbrž prepozno obveščena. Primerna osebnost za govor v Kopru ob odkritju spomenika bi bil po njegovem dr. Franc Škerlj iz Trsta, ki je poznal problematiko ter odlično obvladal italijanščino. Vsekakor pa je dr. Zwitter Vilharju zagotovil, da bo o tej zadevi takoj posredoval pri pristojnih ustanovah, tudi glede gradiva o Vergeriju.⁶

Nekajkrat smo že omenili, da je Zgodovinsko društvo v Kopru pripravljalo tudi obširnejšo razstavo, ki naj bi prikazovala "kako so se v preteklosti istrski Slovenci uveljavili tako politično kakor kulturno". O pomenu in ciljih razstave sta Vilhar in Ribarič obvestila tudi ministra Borisa Zihlerla in med drugim naglasila: "Zadnje čase se vedno bolj kopičijo listine ter še drugi dokumenti, ki nam odkrivajo nekatere doslej še malo-poznane strani zgodovine tukajšnjega ozemlja. Tak položaj pa od nas naravnost terja, da priredimo razstavo, ki bi bila važna iz več vidikov. Doseči mislimo vsaj troje: odgovoriti italijanski iredentistični propagandi ta-

5 Hijacint Repič (1863-1919), pater frančiškan, nabožni pisatelj, narodni buditelj in velik ljubitelj cerkvene glasbe. S svojim delom je plodno posegal v kulturno življenje Istre. Za slovenski redovniški naraščaj je pripravil Skripta slovenske slovnice v treh delih, ki so bila odlično pomagala tudi slovenskim duhovnikom v Istri. Repičeva zasluga je bila, da so prišle v knjižnico samostana sv. Ane mnoge slovenske knjige (Markovič et al., 2000, 35-36).

6 Kompleksnejši oris Vergerijevega pastoralnega dela in življenja je bil podan šele ob 500-letnici njegovega rojstva, torej leta 1998 na mednarodni konferenci v Kopru z naslovom: Peter Pavel Vergerij ml., polemični mislec v Evropi 16. stoletja, ki sta jo organizirala Zgodovinsko društvo za južno Primorsko in Znanstveno-raziskovalno središče v Kopru. V prispevkih z mednarodne konference, objavljenih v zborniku Acta Histriae VIII (1998), je v članku J. Pogačnika: Peter Pavel Vergerij ml. v slovenski znanosti navedeno mnenje večine slovenskih literarnih zgodovinarjev o Vergeriju, med njimi tudi dr. M. Rupla: beneška samozavest, prevzetnost, častihlepnost, nadut in bahav svetovljan, gostobesednost burnega laha, rad laže (po L. Sociniju), tat avtorskih pravic, nepoštenost z denarjem, ovaduštvo (Pogačnik, 1998, 95). J. Pogačnik v svojem prispevku med drugim pravi: "Slovenska literarna zgodovina je samo z opisom Vergerijevega značaja izlila na osebnost tega protislovenskega koprškega škofa toliko gnojnice, da je popolnoma zamagljala resničnost njegovega delovanja" (1998, 96). Ob takem mnenju je razumljivo, da v takratnih uradnih krogih ni bilo kakšnega posebnega navdušenja za podvige Zgodovinskega društva v Kopru, česar pa S. Vilhar verjetno ni vedel in upošteval. O Vergerjevih delih v zbirki protestantik v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, za katere si je Vilhar zelo prizadeval, da bi o njih dobil kaj več informacij, je na mednarodni konferenci v Kopru spregovoril M. Glavan (1998, 173).

Sl. 5: Vabilo Zgodovinskemu društvu za Slovenijo na redni letni občni zbor koprskega Zgodovinskega društva december 1951.

Fig. 5: An invitation to the History Society of Slovenia to the regular annual assembly of the History Society of Koper in December, 1951.

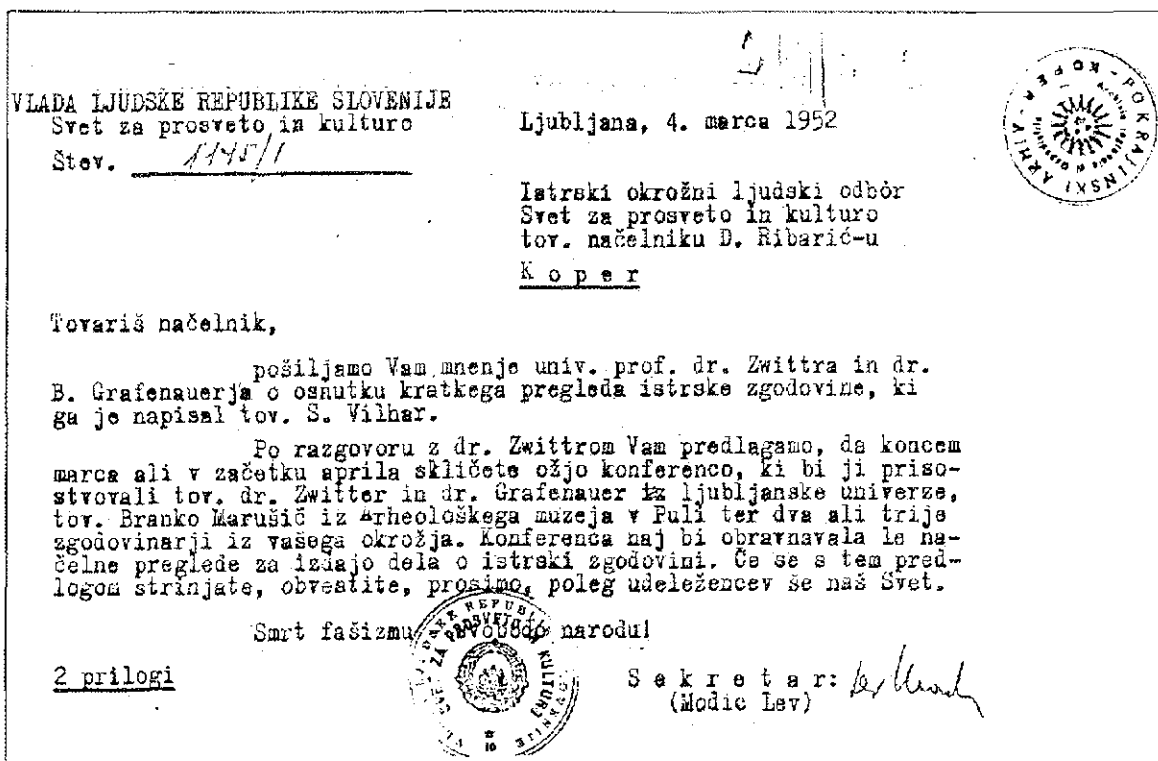
ko, kakor je potrebno; nadalje, odpreti kolikor je mogoče oči nekaterim domačim Italijanom in končno, vzbuditi še večje zanimanje za lokalno zgodovino ter etnografijo." V nadaljevanju pisma navajata, da pri pripravah na razstavo sodelujejo poleg Zgodovinskega društva še: zbirni center knjižnic v Portorožu, študijska knjižnica v Kopru ter slovenska gimnazija v Kopru, pomoč pa so ponudili še učitelji in nekateri kulturni delavci. Vilhar in Ribarič sta ministra Ziharia še dodatno zaprosila, da bi iz Ljubljane poslali kakega slavista ali zgodovinarja, ki naj bi pripravil komentarje za posamezne listine ter sploh pomagal pri literarnem delu razstave. Ostala pomoč pa naj bi se izkazala v izposoji nekaterih knjig in razstavnih predmetov iz univerzitetne knjižnice v Ljubljani, šolskega muzeja in etnografskega inštituta v Ljubljani.

Veliko zgodovinsko razstavo, ki so ji dali naslov "Slovenci ob Jadranu", je lahko sprejela le muzejska

stavba v Kopru, zato je Zgodovinsko društvo svojo pozornost v letu 1952 namenilo predvsem tej ustanovi. V ta namen je bilo potrebno sprostiti in preurediti nekatere prostore, ki jih je doslej zasedala mestna knjižnica. Selitev knjižničnega gradiva se je iz muzejske stavbe v novi sedež slovenske mestne knjižnice v palači Brutti pod vodstvom ravnatelja Miroslava Pahorja,⁷ kot smo že omenili, začela 13. maja 1951 in je potekala vse do poletja 1952. V začetku avgusta 1952 je nato Zgodovinsko društvo, kot je poročal Slovenski Jadran, preuredilo del prostorov bivše mestne knjižnice v muzejskih prostorih v zbirni center ohranjenega gradiva iz narodnoosvobodilne borbe.

Iz obširnega članka z naslovom Na svoji zemlji svoj gospod, (ob zgodovinski razstavi Slovenci ob Jadranu v Kopru), ki ga je objavil Slovenski Jadran, je razvidno, da so veliko gradiva zanjo prispevale številne župnije na podeželju, ki so dale na voljo številne dokumente iz

7 Miroslav Pahor (1922-1981), zgodovinar in muzealec. V letih 1946-1950 je študiral zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Po krajših zaposlitvah se je leta 1951 začela njegova dolgoletna dejavnost na obalnem območju, najprej v Kopru, od 1954 dalje pa v Piranu, kjer je postal ravnatelj Pomorskega muzeja Sergej Mašera.

Sl. 6: Dopis republiškega sekretarja Sveta za prosveto in kulturo Leva Modica iz leta 1952 glede kratkega pregleda zgodovine Istre, ki jo je v okviru Zgodovinskega društva cone B STO pripravljajal njen predsednik Srečko Vilhar.

Fig. 6: A letter written by the secretary of the republic of the Council of Education and Culture, Lev Modic, from 1952, concerning a brief outline of the history of Istria, being prepared by Srečko Vilhar, President of the History Society of Zone B of the Free Territory of Trieste.

župnijskih arhivov. Velik poudarek je bil na arheoloških izkopavanjih, ki jih je Narodni muzej iz Ljubljane izvajal leta 1952, za razstavo pa je bila izdelana tudi posebna arheološka karta z najpomembnejšimi staroslovanskimi najdišči. Obenem so avtorji ob razstavljenih dokumentih želeli prikazati kontinuiteto slovanske naselitve v Istri od 6. do 15. stoletja, velik poudarek pa so dali slovanskemu bogoslužju in glagolskim napisom. Dobrašen del razstave je bil posvečen italijanskemu iredentizmu in asimilizacijskim težnjam istrskih Italijanov ter narodnoosvobodilni borbi istrskega ljudstva. Slovensko-hrvatska prosvetna zveza je ob postavitvi razstave izdala tudi brošuro, ki je bila po svoji vsebini in zasnovi prvi muzejski razstavni katalog v slovenskem jeziku na obalnem območju (Slovenski Jadran, 42/1952, 37).

Postavitev razstave Slovenci ob Jadranu je po drugi strani izzvala spor s tedanjim strokovnim osebjem v muzeju. Vodstvo le-tega je po odhodu zadnjega ravnatelja Benedetta Lonze začasno prevzel Giuseppe Boris, ki je bil istočasno, kot smo videli, tudi predsednik italijanske sekcije Zgodovinskega društva. Pri vodenju muzeja mu je pomagal študent umetnostne zgodovine Ricciotti Giollo. Po njegovih navedbah je pomanjkanje sredstev organizatorjem onemogočilo, da bi v začetku leta 1953 podrl razstavo Slovenci ob Jadranu, zato so

mu ključne muzeja vrnili šele sredi marca 1953, pri tem pa oblasti niso imele namena, da bi muzejske zbirke znova odprli javnosti. Šele njuna neposredna intervencija pri šefu vojaške uprave M. Stamatoviću je pripomogla, da so oblasti prošnji muzejskega osebja ustregle (Giollo, 1953).

Nezaupanje do tedanjega muzejskega osebja veje tako iz članka Stvarnost in besede (iz razgovora o kulturnih vprašanjih na Koprskem), ki ga je v dveh nadaljevanjih objavil Slovenski Jadran, kakor iz zapisnika seje Odbora za ljudsko prosveto, kulturo in umetnost, ki je potekala v Kopru 20. februarja 1953. Na njej je Srečko Vilhar izrazil dvom v Borisijevo strokovno sposobnost, da bi vodil in razvijal muzejsko ustanovo, ki bi jo morali po njegovem mnenju razvijati predvsem v treh smereh: formirati arheološki, etnografski in pomorski oddelek, muzejsko zbirko, ki jo je pričel Ricciotti Giollo obnavljati v okviru starega koncepta, pa dopoljevati z arheološkimi in etnološkimi predmeti iz Slovenske Istre.

Ostali člani Odbora za ljudsko prosveto, kulturo in umetnost, med njimi tudi Leo Fusilli,⁸ so se strinjali z Vilharjem, da Giollo in Boris nista ustrezna kadra za vodenje muzeja, in se obenem opredelili za namestitev novega kustosa (PAK, 20).

Že ob koncu februarja 1953 je na Zgodovinsko

društvo naslovil prošnjo za direktorsko mesto v muzeju Emil Smole⁹ iz Ljubljane, ki pa je to mesto zasedel šele prve dni junija 1953, Ricciotti Giollo je muzejsko ustanovo zapustil konec avgusta 1953, Borisi pa je ostal v Kopru še vse do leta 1962 (Luglio, 1992).

IZID ISTRSKEGA ZGODOVINSKEGA ZBORNKA IN PRENEHANJE DELOVANJA ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA

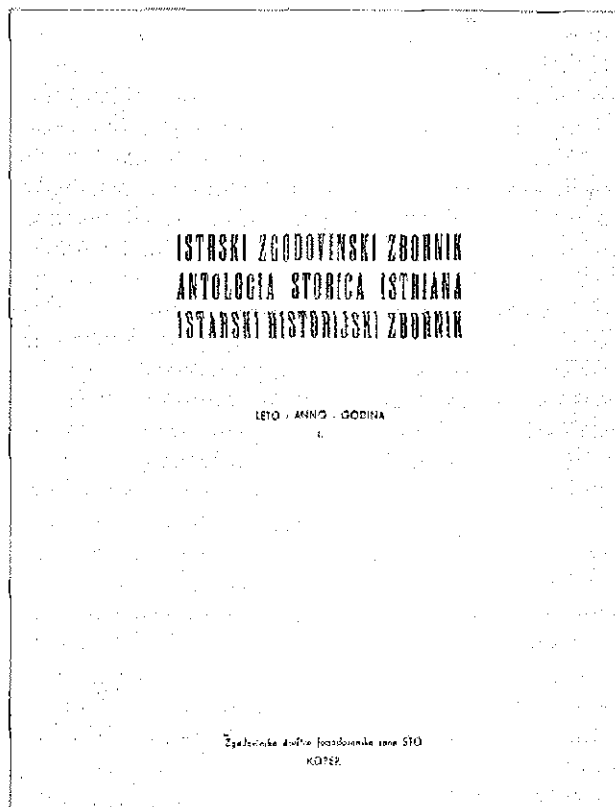
30. junija 1953 je končno izšel dolgo pričakovani Istrski zgodovinski zbornik. V uvodnih besedah je uredniški odbor na kratko pojasnil motive za njegovo pripravo ter poudaril, da je bil "jarem, ki ga je moral tu več stoletij prenašati delovni človek zares težak; prav ta jarem pa je glavni vzrok, da je bila zgodovina naših krajev in ljudi tako malo raziskana. Zato si je Društvo zgodovinarjev že ob ustanovitvi postavilo nalogo nadoknaditi zamujeno, in sedaj zbira prve sadove." (Istrski zgodovinski zbornik, 1953, 3)

Zaradi pomanjkanja drugih dokumentov je dragocena navedba Miroslava Pahorja v članku "Nekatera vprašanja primorske in slovensko-istrske historiografije, da je Zgodovinsko društvo na rednem občnem zboru leta 1953 sprejelo program izdaje 1. letnika Zgodovinskega zbornika. Iz članka tudi izvemo, da je Svet za prosveto in kulturo pri vladi LRS ta sklep pozdravil in društvu nakazal denarno pomoč. Obenem je Pahor, razmišljajoč o bodočih načrtih društva tudi opozoril, da bi se moralo le-to iz jugoslovanske cone STO razširili na celotno Slovensko Primorje s tem pa bi kazalo razširiti tudi društveno publikacijo, saj bi bilo rešeno hkrati redno objavljanje primorskega zgodovinskega gradiva" (Pahor, 1953).

Zbornik na 300 straneh sestavljajo razprave, recenzije, objavljeni dokumenti in društvena poročila.

Od prvotne vsebinske zasnove, ki je v navedenem gradivu Pokrajinskega arhiva Koper predstavljena v tipkopisu brez datuma in podpisa, je razvidno, da se je ohranila le še kakšna polovica razprav in člankov. Pogrešamo npr. razpravo o Petru Pavlu Vergeriju ml., o Momjanskih zemljiških podložnikih v srednjem veku, odlomke iz Tommasinijevega defa De'Commentari, odlomke iz Naldinijevega Krajepisa koprške škofije, listine iz samostana sv. Onofrija, članek o zdravstvenih razmerah v Istri v minulih časih in o krajevnem imeno-

slovju Slovenske Benečije. Objavljeni članki in razprave so sicer pisani v slovenskem, hrvaškem in italijanskem jeziku, odvisno pač od narodnosti avtorja, obenem pa je želel uredniški odbor tudi z večjezičnostjo zbornika poudariti multikulturni oziroma multietnični značaj tedanje cone B STO. Zanimivo je, da imajo vsi prispevki povzetke v francoskem jeziku. Razvrščeni so, in to velja zlasti za razprave, po kronološko-tematskem principu. Tako je na prvem mestu razprava avtorja Bruna Nacella¹⁰ Gli Slavi al Placito del Risano, ki se dotika enega

Sl. 7: Naslovna stran Istrskega zgodovinskega zbornika, ki ga je leta 1953 izdalo Zgodovinsko društvo cone B Svobodnega tržaškega ozemlja.

Fig. 7: The front cover of the Proceedings of Istrian History, published in 1953 by the History Society of Zone B of the Free Territory of Trieste.

8 Leo Fusilli (1929-2001), dolgoletni ravnatelj Italijanske gimnazije v Kopru, podpredsednik Italijanske unije za Istro in Reko. Učiteljskišče na Reki je dokončal leta 1948, prvo službo je nastopil v Kopru, kot upravnik italijanskega dijaškega doma, kasneje je opravljal številne družbenopolitične funkcije. V času STO je bil član okrožnega komiteja KP v Kopru in podpredsednik OLO Koper, nato tajnik v LO Koper.

9 Emil Smole (1927-1982), umet. zgodovinar; v letih 1953-1956 je opravljal funkcijo ravnatelja Mestnega muzeja v Kopru. Veliko se je ukvarjal z vprašanji kulturne dediščine in v Kopru ustanovil Komisijo za varstvo kult. spomenikov, ki si je zadala nalogo oživati zgod. jedra Kopra, Izole in Pirana ter preprečevati izvoz lokalnih premičnih spomenikov v Italijo. 1957 se je preselil v Novo Gorico, kjer je od leta 1961 vodil Zavod za spom. varstvo.

10 Avtor članka je B. Canella, op. v Bibliografija, 1958/59, 421.

najpomembnejših vprašanj starejše istrske zgodovine. Avtor je ob listini Rižanskega placita kritično razgrnil odnos italijanskega zgodovinopisja 19. stoletja do Slovanov, njihove naselitve in gospodarske vloge v Istri. Zaključuje se z ugotovitvijo, da je listina velikega pomena za zgodovino istrskih Slovencev, saj dokazuje, da so bili Slovani že pred letom 804 naseljeni na istrskem polotoku, da so bili delovno ljudstvo, ki se je posvečalo vsem kmetijskim panogam, in ki je bilo kljub primitivnim življenjskim pogojem na visoki kulturni ravni.

Sledi razprava P. V. Vesela¹¹ Nekatero ugotovitve o Slovencih v koprskih statutih, ki skuša ob navedbah obmejnih posestnikov oziroma svobodnjakov in plemičev dokazati, da so bili istrski Slovenci ne le prebivalci vaških naselij, temveč tudi mest, in da so imeli celo predstavnike v plemiških vrstah. Avtor je veliko pozornost nadalje posvetil agrarnemu zakonu, ki naj bi po njegovem nastal že v predbeneškem obdobju, dokazoval pa naj bi, da so imeli Slovenci v koprski okolici svoje pravne in gospodarske običaje, zakoni pa tudi govorijo o poglavarjih Slovencev (*capitaneus Sclavorum*), ki naj bi bili ostanek starih slovanskih pravnih običajev.

Miroslav Pahor je prispeval daljšo razpravo z naslovom *Koprski upor leta 1348*, pri katerem se naslanja predvsem na delo zgodovinarja Giovannija Cesca, *La sollevazione di Capodistria nel 1348*, Verona 1882, saj je edini poleg Minotta razpravi dodal vire. Ob analizi vzrokov koprškega upora in o podrobnemu opisu njegovga poteka je avtorja posebej zanimalo vprašanje udeležbe Slovanov v uporu, pri čemer je brez zadržkov navedel, da je italijansko zgodovinopisje prezrlo Slované v Istri in torej tudi tiste, ki so sodelovali v koprskem uporu.

Najobsežnejša med razpravami je Vilharjeva z naslovom *Družbene korenine italijanskega iredentizma v Istri*. Glede na to, da se je do te razprave Vilhar v publicistiki pojavljal predvsem s krajšimi članki, je navedena razprava njegovo prvo obširnejše in tehnejše razmišljanje o nacionalnem vprašanju istrskih Slovencev v prejšnjem stoletju, k temu vprašanju pa se je povrnil šele leta 1971, ko je za revijo *Obala* napisal razpravo *"Primorski Slovenci in nacionalno vprašanje v obdobju 1918-1945"*.

Vilharjevo razpravo o družbenih koreninah italijanskega iredentizma v Istri lahko bolje razumemo v kontekstu Pahorjeve razprave *Nekatera vprašanja primorske in slovenska istrske historiografije*, ki je ravno tako objavljena na straneh Istrskega zgodovinskega zbornika. V njem Miroslav Pahor ugotavlja, da o italijanskem iredentizmu kljub raznovrstni literaturi pravzaprav nimamo znanstvenih študij in tudi ne točnega pregleda nad iredentistično in protiiredentistično dejavnostjo. Zlasti primanjkuje, kot ugotavlja avtor, obdelava socialnih ko-

renin iredentizma, saj je vrsta italijanskih zgodovinarjev zanikala iredentizmu širše socialne temelje.

Obširna Vilharjeva razprava je bila potemtakem prvi poizkus znanstvene obdelave družbenih korenin italijanskega iredentizma v Istri, ki pa je verjetno nastala tudi pod vplivom tedanjega napetega in konfliktnega družbeno-političnega ozračja na območju cone B STO.

Vilhar se nam v tej razpravi kaže kot dokaj temeljit poznavalec istrske problematike, ki je bil sposoben opraviti kritično analizo posameznih zgodovinskih obdobj in procesov. Ne le v tej pač pa tudi v drugih razpravah se je skliceval in naslanjal predvsem na dela Giacoma Filippa Tommasinija, Michela Facchinettija in Angele Vivanteje, torej na tiste starejše in mlajše italijanske avtorje, pri katerih lahko zasledimo precejšnjo mero objektivnosti pri obravnavi narodnostnega vprašanja v Istri, dokaj polemičen in kritičen pa je bil do tiste vrste italijanskih zgodovinarjev, pri katerih so stopali v ospredje razredni interesi in je bilo zaradi tega njihovo tolmačenje nacionalnega vprašanja docela subjektivno in take narave, "da mora prej ali slej priti v konflikt z demokratičnimi načeli", kot dobesedno pravi v svoji razpravi. Sem je Vilhar prišteval zlasti Domenica Rossettija in Pietra Kandlerja pa tudi vrsto lokalnih istrskih zgodovinarjev: Gian Andrea Gravisija, Giovannija Vergottinija, Bernarda Benussija, Carla de Franceschija, Tomasa Lucianija itd., ki jih označuje pravzaprav kot največje falsifikatorje zgodovine Slovencev v Istri in Trstu ter zato ob tej priliki predlaga, da bi bila nujno potrebna najostrejša revizija celotne istrske historiografije (Žitko, 1986).

Če se za hip povrnemo k Miroslavu Pahorju in njegovi razpravi, kjer pravi, da je večina italijanske historiografije o Istri nastala v dobi iredentizma in so jo v glavnem napisali italijanski šovinisti in iredentizmi, redka pa so pravzaprav dela, ki ne nosijo teh dveh pečatov, potem lahko v nekem smislu dojamemo tedanji čas pa tudi poglede in stališča, ki so bila ne le sestavni del politične pač pa tudi kulturne in znanstvene sfere ter se seveda v celoti zrcalijo tudi v nosilnih člankih Istrskega zgodovinskega zbornika, zlasti pri Vilharju in Pahorju.

Za spoznavanje problematike arhivskega gradiva, ki je doživljalo žalostno usodo tudi po letu 1954, oziroma po priključitvi cone B STO k matični Sloveniji, je dragocen članek *Nekatera vprašanja naših arhivov M. Markiča*, z njim pa se v zborniku tudi zaključuje serija razprav in člankov.

Precejšnjo pozornost je uredniški odbor Zgodovinskega društva posvetil recenzijam zgodovinskih del, ki so tako ali drugače obravnavala Trst in bila prežeta z iredentizmom, vmes pa je bilo tudi nekaj pozitivnih izjem.

11 Avtorja članka sta Srečko Vilhar in Miroslav Pahor s psevdonimom P. V. Vesel (op. Bibliografija, 1958/59, 421).

III. del zbornika je bil namenjen objavi dokumentov, in sicer od beneškega obdobja do I. svetovne vojne, posebej pa so objavljani dokumenti iz NOB v Slovenski Istri.

Zbornik zaključujejo društvena poročila, in sicer le poročilo Srečka Vilharja o arheoloških raziskovanjih na Koprskem.

Istrski zgodovinski zbornik iz leta 1953 je bil torej zadnje pomenbnejše dejanje Zgodovinskega društva Jugoslovanske cone STO, saj je ostalo le pri I. letniku, z letom 1954 pa je po vsej verjetnosti usahnila tudi aktivnost društva, ker o njegovem delovanju dokumenti več ne pričajo.

ZAKLJUČEK

Znanstven, kritičen in metodološki pristop k istrski oziroma primorski historiografiji današnji mlajši generaciji zgodovinarjev narekuje kritičen odnos tudi do dejavnosti in pogledov starejših generacij, kamor je nedvomno sodil krog zgodovinarjev v povojnem Zgodovinskem društvu Jugoslovanske cone STO v letih 1950-1954.

Prva, nekoliko podrobnejša osvetlitev te dejavnosti in takratnih razmer na širšem družbenem področju kaže, da so negotova atmosfera, začasni status tega območja in zaostrene gospodarske, politične in družbene razmere kljub deklarativnim demokratičnim načelom puščale le malo možnosti za vzpostavitev strpnega dialoga, medsebojnega zaupanja in tvornega sodelovanja med pripadniki obeh narodnosti.

Iz stisk in zadreg, ki so spremljale delo takratnega Zgodovinskega društva, je razbrati predvsem kadrovske težave, se pravi pomanjkanje ustreznih strokovnih kad-

rov in s tem pretirano navezanost in odvisnost od osrednjih slovenskih kulturnih in znanstvenih ustanov, ki pogosto niso dojele dejanskih potreb pa tudi specifične obalnega prostora.

V delovanju društva je bil v duhu tedanjega časa nenehno prisoten tudi ideološki in politični naboj, ki je sam po sebi zgodovinsko stroko pogostokrat vpregel v politični voz in jo usmerjal v radikalne zahteve po popolni reviziji dotedanjega italijanskega zgodovinskega.

Z novo orientirano zgodovinsko stroko naj bi se končno na novo osvetlila in ovrednotila gospodarska, družbena in kulturna vloga slovanskega življa v Istri, ki je bila seveda podkrepljena z novo družbeno-politično konstelacijo in dokončnim zlomom stoletne gospodarske, družbene in kulturne nadvlade italijanskega prebivalstva v Istri. Neizbežna konfrontacija, ki se je manifestirala zlasti na področju historiografije, se je le postopno omilila ob novem in strpnejšem političnem kurzu po Londonskem memorandumu leta 1954 oziroma šele po Osimskih sporazumih leta 1975.

Prav gotovo je čas omilil in ovrgel veliko radikalnih stališč in pogledov nekaterih vodilnih predstavnikov tedanjega Zgodovinskega društva in jih osvetlil v novi luči, saj je zgodovinskega pač humanistična veda in s tem podvržena dialektiki razmišljanja in novih izsledkov. Ni pa mogel čas v ničemer spremeniti pomena in velikega prispevka tedanjega Zgodovinskega društva k razvoju slovenske historiografije na tem območju. Kljub veliki praznini, ki je nastala po letu 1954, se lahko današnje Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, nastalo leta 1989, v veliki meri pojmuje za vrednega naslednika Zgodovinskega društva Jugoslovanske cone STO in nosilca zgodovinske stroke na tem območju.

THE SITUATION AND THE ROLE OF HISTORIC WRITINGS IN EX ZONE B OF FREE TRIEST TERRITORY

At the 50th Anniversary of Publishing the Historical Outline of Istria

Salvator ŽITKO

The Regional Museum of Koper, SI-6000 Koper, Kidričeva 19

SUMMARY

In 1950, a Historical Association of Yugoslav Zone of Free Triest Territory was established and presented the first attempt of historians of Slovene, Italian and Croatian origin to generate a research of local history on scientific grounds by collecting ethnic things, taking care of historic monuments, archives, library material and musealiums. Preparing and publishing "the Brief History of Istria and Triest" was aimed at ensuring the high school teachers and professors a text book for teaching local history.

Especially the Slovene section of the Historical Association strove to co-operate with the Historical Association of Slovenia as well as recognised experts from various humanistic discipline, however, due to strained political and national conditions, it could not overcome conflicts and disputes that accompanied the operation of the Association at the point of clarifying some questions related to the content and ideology.

Among visible manifestations of the Historical Association in its four years long mandate, the following was especially met with a wide response: the exhibition and printing the catalogue "Slovenes at the Adriatic Sea",

erecting the monument to Protestant Bishop Peter Pavel Vergerij from Koper and publishing the first volume of the Historical Outline of Istria.

Key words: Historical Society of South Primorska, Free Triest Territory, Istrski zgodovinski zbornik, 1950-1954, history of Istria

VIRI IN LITERATURA

- PMK, 1** – Pokrajinski muzej Koper (PMK). Izveštaj Komisije strojnika Ministerstva za nauku i kulturu FNRJ za pregled istorijskih arhiva i biblioteka u zoni Vojne uprave JA za STT, 10. julij 1949 (prepis)
- PAK, 1** – Pokrajinski arhiv Koper (PAK), Zgodovinsko društvo Jugoslovanske cone STO, (ZDJ STO), Koper, 1950-1952, 260
- PAK, 2** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis Okrožnega ljudskega odbora – Oddelek za notranje zadeve – Upravno politični odsek, 20. november 1950
- PAK, 3** – PAK, ZDJ STO, 260, zapisnik prve seje odbora Zgodovinskega društva, 22. december 1950
- PAK, 4** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis Oddelka za notranje zadeve št. 449/1-51, 1. februar 1951
- PAK, 5** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 1802/3-VI/50, 2. december 1950
- PAK, 6** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 1802/1- vi/50, 21. november 1950
- PAK, 7** – PAK, ZDJ STO, 260, t. št. 1/51, Koper 22. februarja 1951
- PAK, 8** – PAK, ZDJ STO, 260, dopisa 7. in 8. junija 1951
- PAK, 9** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis z dne 22. junija 1951
- PAK, 10** – PAK, ZDJ STO, 260, zapisnik rednega občnega zbora Zgodovinskega društva, 23. december 1951
- PAK, 11** – PAK, ZDJ STO, 260, resolucija, 23. december 1951
- PAK, 12** – PAK, ZDJ STO, 260, poročilo o delovanju Zgodovinskega društva v letu 1951
- PAK, 13** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 209/1-VI/52, 31. januar 1952
- PAK, 14** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 269/5-VI, 22. marec 1952
- PAK, 15** – PAK, ZDJ STO, 260, zapisnik ožje konference zgodovinarjev v Kopru, 14. april 1952
- PAK, 16** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 484/1-VI, 5. marec 1952
- PAK, 17** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 484/3-VI, 10. marec 1952
- PAK, 18** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 941/1-VI, 23. maj 1952
- PAK, 19** – PAK, ZDJ STO, 260, dopis št. 519/2-VI, 1. april 1952
- PAK, 20** – PAK, ZDJ STO, Okrajni ljudski odbor Koper, 24, zapisnik seje Odbora za ljudsko prosveto, kulturo in umetnost, 25. februar 1953
- Bibliografija (1958/59):** Bibliografija slovenske zgodovine – publikacije iz let 1951-1958. Zgodovinski časopis, XII-XIII. Ljubljana, 421.
- Giollo, R. (1953):** Lo stato attuale del Civico Museo di Capodistria, Pagine Istriane, a. IV, n. 16, Trieste, 37
- Glavan, M. (1999):** Vergerijeva dela v zbirki protestantik NUK in drugih evropskih knjižnicah. Acta Histriae VIII. Koper, 173-190.
- Jeločnik, A. (1973):** Čenturska zakladna najdba folisov Maksencija in tetrahije. Ljubljana, Narodni muzej.
- Kajba, S. et al. (1958/59):** Bibliografija slovenske zgodovine 1951-1958. Zgodovinski časopis, XII-XIII. Ljubljana, 377-422.
- Luglio, V. (1992):** Addio, Capodistria. Trieste, Edizioni Italo Svevo.
- Markovič, I. et al. (2000):** Koper skozi stoletja: knjižna duhovna dediščina / Capodistria attraverso i secoli: libri e cultura. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja.
- Markovič, I. (2001):** Začetki knjižničarstva v Kopru in samostanske knjižnice. V: Pol stoletja-mezzo secolo 1951-2001. Zbornik ob jubileju Osrednje knjižnice Srečka Vilharja Koper. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 13.
- Nacella, B. (1953):** Gli Slavi al Placito del Risano. Istrski zgodovinski zbornik, I. Koper, 5-16.
- Novak, V., Zwitter, F. (1945):** Oko Trsta. Beograd, Državni izdavački zavod Jugoslavije.
- Pahor, M. (1953):** Nekatera vprašanja primorske in slovensko istrske historiografije. Istrski zgodovinski zbornik, I. Koper, 147-152.
- Pahor, M. (1979):** Mestna knjižnica Koper; njen nastanek in razvoj do leta 1954. V: Hočevar, J. (ed.): Osrednja knjižnica Srečka Vilharja Koper. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 71.
- Pogačnik, J. (1998):** Peter Pavel Vergerij ml. v slovenski znanosti. Acta Histriae VIII. Koper, 91-102.
- PSBL (1986-1989):** Primorski slovenski biografski leksikon, III. Gorica, Goriška Mohorjeva družba.
- Slovenski Jadran (31/1952):** Slovenski Jadran, I, 31. Koper.
- Slovenski Jadran (42/1952):** Slovenski Jadran, I, 42. Koper.
- Vilhar, S. (1976):** Slovensko učiteljišče v Kopru 1875-1909. Koper, Založba Lipa.
- Istrski zgodovinski zbornik (1953):** Istrski zgodovinski zbornik, I. Koper, 3.
- Žitko, S. (1986):** Prispevek Srečka Vilharja v primorski historiografiji. V: Krapež, V. et al.: Srečko Vilhar 1907-1976. Koper, Osrednja knjižnica Srečka Vilharja, 18-20.